

сту й відновлення їх прав, свобод та законних інтересів, притягнення винних до юридичної відповідальності

ЛІТЕРАТУРА

1. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. –Х.: Консум, 1998. –480 с.
2. Трудовое право. Учебник /Под ред. В.В. Смирнова. –М.: Проспект, 1997. –418 с.
3. Чанышева Г.И., Болотина Н.Б. Трудовое право Украины. –Х.: Одиссей, 1999. –480 с.
4. Кодекс законів про працю України // Право і практика. -2001. -№1.
5. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні. –Х.: Фоліо, 2002. –176 с.
6. Бабкова В.С. Организационно-правовые проблемы контроля в прокурорской деятельности. –Х.: Пегас, 2001. –176 с.

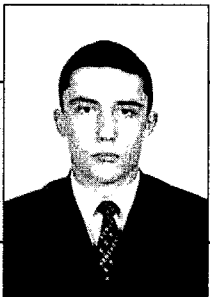
7. Коняхин Л.Г. Надзор и контроль за соблюдением законодательства о труде. –М.: Изд-во МГУ, 1982. –198 с.
8. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. –М.: Русск. язык, 1978. –Т.2. –524 с.
9. Научная организация управления органами внутренних дел /Под ред. Т.Т. Зуйкова. –М.: Академия МВД СССР, 1984. –317 с.
10. Битяк Ю.П. Зуй В.В. Административное право Украины (Общая часть): Учебное пособие. –Х.: ООО «Одиссей», 1999. –224 с.
11. Процевский А.И. Предмет советского трудового права. –М.: Юрид. лит., 1979. –224 с.
12. Скобелкин В.Н. Обеспечение трудовых прав в СССР. –М.: Юрид. лит., 1987. –208 с.
13. Советское трудовое право /Под ред. А.Д. Зайкина. –М.: Юрид. лит., 1979. –544 с.

Надійшла до редколегії 17.06.2004

КОЛОТИК Н.А. СОДЕРЖАНИЕ КОНТРОЛЯ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Рассмотрены проблемы, сущность и содержание, понятие контроля в сфере трудового права.

KOLOTIK N.A. THE CONTENTS OF THE CONTROL OF THE LABOR LEGISLATION OBSERVANCE
Problems, essence and the contents, concept of the control of sphere of the labor law are considered.

Д.С. ЛЕЩЕНКО

Національна академія внутрішніх справ України

УДК 347.191.2

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ МАЙНОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЯК СКЛАДОВИХ МАЙНА

Надане правове визначення поняття "майно" у ЦК України та розкрита правова природа і коло майнових обов'язків.

В науковій літературі відсутнє загальновизнане визначення поняття "майно", не зважаючи на ту обставину, що воно знаходить своє широке застосування і в речовому, і в зобов'язальному праві.

У відповідності до найбільш поширених тлумачень, під майном (англ. - *property*, нім. - *propertu*, франц. - *proprierte*) розуміється: 1) сукупність речей (включаючи гроші та цінні папери), що належать на праві власності, повного господарського відання або оперативного управління юридичній особі (на праві власності або на праві користування фізичній особі); 2) сукупність речей і майнових прав на отримання речей або іншого задоволення від інших осіб (актив); 3) сукупність речей, майнових прав

та обов'язків, що характеризують майновий стан їхніх носіїв (актив та пасив) [1, с.121].

Використовують вище наведені значення поняття майна при формулюванні власних дефініцій вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема, В.А. Пантелеєнко [2, с.137], Ю.П. Космін [3, с.120], А.П. Сергєєв [4, с.205], Є.О. Суханов [5, с.300], Н.В. Василенко та О.В. Дзера [6, с.144], Ю.В. Кривенко [7, с.128], О. Бебель [8, с.62], що, тим не менш, не мало наслідком формування єдиної точки зору у цьому питанні.

Разом із тим, у відповідності до ст.190 Цивільного кодексу України (далі ЦК України), поняттям майна охоплюється річ, сукупність речей, а також майнові права та

обов'язки. Тобто, легальне визначення поняття майна на рівні закону закріпило найбільш широке за обсягом тлумачення поняття майна, чим і треба керуватися у подальшому дослідженні.

В той же час, констатуємо факт наявності у понятті майна внутрішніх "складових", слід відзначити, що не всі вони, як самостійні юридичні явища, дослідженні на належному доктринальному рівні. Так, якщо поняття речей було ґрунтовно проаналізовано у вітчизняній теоретичній юриспруденції, то поняття майнових прав, а тим більше, майнових обов'язків, дотепер залишається поза увагою.

Виходячи з цих міркувань, вважаємо за необхідне зупинитися тут на дослідженні поняття майнових обов'язків як складових майна. З цією метою проаналізуємо правові норми ЦК України, де фігурують майнові обов'язки як складові майна, визначимо конкретні обов'язки, що можуть визнаватися майновими та запропонуємо конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з цього питання.

На відміну від поняття майна, ЦК України не містить визначення поняття "майнові обов'язки". Однак підстави для формулювання такого визначення існують у вітчизняній науці. Так, наприклад, В.М. Коссак визначає юридичний обов'язок як забезпечену законом необхідність певної поведінки, яка спрямована на здійснення відповідного суб'єктивного права [3, с.168]. На підставі цієї дефініції під поняттям майнового обов'язку можливо розуміти забезпечену законом необхідність певної поведінки майнового характеру, спрямовану на здійснення відповідного суб'єктивного права.

В свою чергу, В.А. Пантелєєнко, аналізуючи безпосередньо майнові обов'язки, розглядає їх як наявність боргу однієї особи перед іншими у майновій сфері (пасив майна) [2, с.137]. При цьому відзначимо, що термін "борги" містить і ст.191 ЦК України, у контексті якої цим терміном позначається поняття майнових обов'язків. Аналогічним чином розмірковує і Є.О. Суханов, який звертає увагу на те, що обов'язки (борги) певної особи складають пасив її майна, в той час як її речі та майнові права складають актив майна (іноді називається "наявне майно"). При цьому вчений акцентує увагу на тому, що бухгалтерські поняття активу та пасиву не тотожні з близькими за змістом цивільно-правовими поняттями, оскільки "пасив" у бухгалтерському смислі включає позикові кошти, які з позицій цивільного права стають об'єктом власності позикодавця, тобто його активом. Навпроти, з точки зору бухгалтерського обліку до "активу" зараховуються кошти, які з точки зору цивільного права можливо визнати пасивом.

З вище наведеного стає очевидним, що під майновими обов'язками певної особи найчастіше визнають її борги у майновій сфері, а також те, що майнові обов'язки у якості складової частини майна певної особи становлять своєрідний пасив цього майна на відміну від речей, сукупності речей та майнових прав, які складають актив майна цього суб'єкта. У зв'язку з цим, вважаємо доцільним включити до ст.190 ЦК України положення, які б, по-перше, вказували на те, що майно складається з активу – речей, сукупності речей та майнових прав, і, пасиву – майнових

обов'язків, а по-друге, визначити те, що слід розуміти під поняттям майнових обов'язків.

Для розв'язання питання щодо сутності поняття майнових обов'язків, необхідно визначитись, які майнові обов'язки передбачені ЦК України, і в яких саме розділах вони фігурують. Це надасть змогу уникнути абстрактного уявлення про майнові обов'язки та більш-менш точно визначитись з їх конкретним змістом.

Значна частина положень чинного ЦК України, що в тій чи іншій частині стосуються поняття майнових обов'язків пов'язана зі заміною боржника в існуючому зобов'язанні. В той же час, слід відзначити, що ЦК України не містить переліку підстав для заміни боржника, а тому їх констатація можлива за аналогією з підставами для заміни кредитора у зобов'язанні. Так, у відповідності до ст.512 ЦК України, підставами заміни кредитора у зобов'язанні є: 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги); 2) правонаступництво; 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); 4) виконання обов'язку боржника третьою особою. Інші підстави заміни кредитора (передачі прав) встановлюються виключно законом. Виходячи з цього, у якості підстав для заміни боржника у зобов'язанні можуть бути: 1) передання боржником своїх обов'язків іншій особі за правочином (переведення боргу); 2) правонаступництво. При цьому, заміна боржника (хоч і тимчасова) можлива й у тому випадку, коли третя особа задовольняє вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на майно (п.3 ст.528 ЦК України). В цій ситуації третя особа виступає в ролі боржника перед початковим кредитором у зобов'язанні.

Отже, перехід обов'язків (майнових) боржника до іншої особи може здійснюватися, по-перше, шляхом вчинення певного правочину з переведення боргу, по-друге, внаслідок універсального правонаступництва (переходу від однієї особи до іншої прав та обов'язків – активу і пасиву), наприклад, у випадках припинення юридичної особи шляхом реорганізації, у випадку спадкування.

Щодо переходу обов'язків (майнових) шляхом вчинення певного правочину, слід зазначити, що розділ "Зобов'язальне право" ЦК УРСР містив положення, що стосувались переведення боргу (ст.ст.201, 202 ЦК УРСР). У коментарі до ст.201 ЦК УРСР Є.О. Харитонов зазначав, що "у цивільному праві переведення боргу називається делегацією" [9, с.303]. А відповідно до ст.202 ЦК УРСР делегація має оформлятися у вигляді письмової угоди (договору). Таким чином, зазначеним вище правочином є договір делегації. Книга 5 "Зобов'язальне право" ЦК України у ст.520 також передбачає можливість переведення боргу (у формі правочину), не вживаючи терміну "договір делегації".

Щодо переходу майнових обов'язків внаслідок універсального правонаступництва, зупинимось спочатку на положеннях щодо припинення юридичної особи.

У відповідності до ст.37 ЦК УРСР 1963 року, що регламентувала припинення юридичної особи шляхом реор-

ганізації, під майном юридичної особи розумілися належні їй права та обов'язки (але, скоріш за все, у наведеній нормі наводилися права та обов'язки, що слідують за майном при його передачі). В свою чергу чинний ЦК України веде мову про перехід майна, прав та обов'язків юридичної особи до інших юридичних осіб- правонаступників у разі її припинення шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті її ліквідації (ст.ст.104-109 ЦК України), з чого можна зробити припущення про те, що поняття майна, прав та обов'язків являють собою самостійні правові явища. При цьому залишається проблематичною відповідь на питання про те, чи мається на увазі відокремлення всіх прав та обов'язків від поняття "майно" (що суперечить змісту ст.190 ЦК України, яка включає до складу майна майнові права та обов'язки), чи мова йде про розмежування понять майна та немайнових прав та обов'язків. Найбільш вірогіднішим і не суперечливим, з нашої точки зору, є визнання зазначених у статтях 104, 108, 109 ЦК України прав та обов'язків немайновими, бажаним наслідком чого було редагування наведених статей до наступних формулювань: "...перехід майна (у т.ч. майнових прав та обов'язків), немайнових прав та обов'язків юридичної особи..."

Звертаючись до визначення складових майна в межах спадкового права відзначимо, що ЦК УРСР не містив статті, яка б чітко визначала склад спадкового майна. Проте, коментуючи ст.524 ЦК УРСР І.А. Пучкова зазначала про те, що "... для спадкоємця, що прийняв спадщину, виникають як майнові права, так і обов'язки" [9, с.763]. З цього положення не слідувало, що майнові права та обов'язки входять до складу спадщини (спадкового майна) та переходять до спадкоємця, а лише "виникають" (наприклад, як право власності). При цьому реальних прикладів майнових обов'язків коментатор взагалі не надела. В свою чергу, коментуючи ст.556 ЦК УРСР Є.С. Северова, звернула увагу на те, що до спадкоємця, який прийняв спадщину, переходять борги спадкодавця, як такі, що виникли із договірних та позадоговірних майнових зобов'язань, не пов'язаних з особою спадкодавця, так і ті, що виражені у витратах, що зазнали треті особи у зв'язку з доглядом за спадкодавцем під час його хвороби, похованням спадкодавця, охороною спадкового майна і управління ним, утриманням осіб, що знаходилися на утриманні спадкодавця [9, с.814]. До речі, слід звернути увагу на те, що ст.556 разом із ст.552 ЦК УРСР розрізняють поняття "борги" спадкодавця та "витрати" третіх осіб, пов'язаних зі спадкодавцем чи спадковим майном. Частина з наведених вище обов'язків виникає ще за життя спадкодавця, а частина - вже після його смерті. До обов'язків майнового характеру, що можуть виникнути (перейти) для спадкоємців після смерті спадкодавця, відносять заповідальний відказ. Про нього згадувалось у ст.538 ЦК УРСР: "заповідач вправі покласти на спадкоємця за заповітом виконання будь-якого зобов'язання (як правило, пов'язаного з розпорядженням майном спадкодавця) на користь одного чи кількох осіб (відказоотримувачів), що набувають право вимагати його виконання".

На підставі цього можна дійти висновку, що ЦК УРСР виокремлював поняття боргів спадкодавця, під якими розумілися майнові обов'язки (пасив майна) спадкодавця, що виникли із договірних та позадоговірних майнових зобов'язань, які не пов'язані з особою спадкодавця та можуть бути успадковані.

ЦК України, на відміну від свого попередника, містить конкретне положення про те, що до складу спадщини (або спадкової маси, спадкового майна) входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Виключення складають обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (ст.1219 ЦК України). При цьому слід відзначити, що Книга 6 ЦК України містить перелік обов'язків (майнових), що входять до спадкового майна, серед яких, окрім боргів спадкодавця, що виникають із договірних зобов'язань (ст.1281 п.1, ст.1282, ст.1238 п.3 ЦК України), є: 1) обов'язок відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, завдану спадкодавцем - п.п.1, 2 ст.1231 ЦК України; 2) обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів із спадкодавця за життя спадкодавця - п.3 ст.1231 ЦК України; 3) обов'язок спадкоємців відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із спадкоємців або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця - п.1 ст.1232 ЦК України; 4) обов'язок передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом (наприклад, обов'язок надання іншій особі права користування успадкованим житловим будинком, квартирою або іншим рухомим чи нерухомим майном - п.2 ст.1238 ЦК України) майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини (заповідальний відказ) - ст.1238 ЦК України.

Не викликає сумнівів, що згадувані вище обов'язки є майновими, не зважаючи на те, що термінологічне позначення цих обов'язків не використовує слово "майнові".

Отже, у нормах, присвячених юридичним особам, фігурують, як правило, тільки борги, що випливають із договірних зобов'язань. У нормах спадкового права зустрічаються різноманітні майнові обов'язки, як притаманні спадковому праву (специфічні), так і ті, що виникають із договірних та позадоговірних зобов'язань. Серед них виділяють: борги, обов'язки відшкодування витрат третіх осіб, пов'язаних із спадкодавцем та його майном, обов'язки відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної спадкодавцем, та заповідальний відказ. Цей перелік можливо було б навести у статтях Цивільного кодексу України.

Підсумовуючи наведене вище, можна прийти до наступних висновків. По-перше, слід включити до ЦК України положення про розділ майна на актив, яким визнаються речі, сукупність речей й майнові права та пасив, до якого слід зарахувати майнові обов'язки. По-друге, необхідно окреслити певне коло майнових обов'язків, серед яких слід виділити обов'язки повернення боргів спадкодавця, відшкодування витрат третіх осіб на спадкодавця та майнової й моральної шкоди, заподіяної спадкодавцем, заповідальний відказ тощо.

Наведені пропозиції можуть бути реалізовані двома способами:

1) шляхом імплементації до ЦК України самостійних статей, що будуть стосуватися окремих видів (складових) майна, при цьому ст.190 ЦК України має бути загальною та знаходитись на початку глави 13 ЦК України;

2) доповнити зміст ст.190 ЦК України окремими частинами, що будуть містити визначення та перелік майнових прав та майнових обов'язків.

Окрім цього можна було б передбачити у ЦК України підстави для заміни боржника та вживати слово "майнові" перед терміном "обов'язки", у всіх випадках їх застосування, де фігурують ці складові елементи майна.

Подальші розробки у даному напрямі мають стосуватись дослідження можливості майнових обов'язків перебувати у якості об'єктів цивільних прав, на ряду з речами та майновими правами, з'ясування більш конкретного кола майнових обов'язків та у яких правовідносинах, особливо договірних, вони можуть фігурувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глумачний словник з цивільного права /Під заг. ред. В.М. Селіванова. -К.: Ін-т приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 1998.

2. Советское гражданское право /Под ред. Ю.К. Кал-

мыкова, В.А. Тархова. -Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1991.

3. Цивільне право України: Підручник /Під ред. Д.В. Бобрової, О.А. Підпригори. -К.: Вентурі, 1997. -544 с.

4. Сергеев А.П. Деньги и ценные бумаги. Понятие имущества // Гражданское право: Учебник. -Ч.1 /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. -М.: Проспект, 1998. -С.214-224.

5. Суханов Е.А. Имущество как объект гражданских правоотношений // Гражданское право: Учебник: -В 2-х т. -Т.1 /Отв. ред. Е.А. Суханов. -М.: Изд-во БЕК, 1998. -816с.

6. Цивільне право України: Підручник у 2-х кн. -Кн.1 /О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. -К.: Юрінком Інтер, 2002. -719 с.

7. Цивільний кодекс України: Коментар. -Х.: ТОВ "Одиссей", 2003.

8. Бебель О. "Що таке "майно"?" // Вісник прокуратури. -2003. -№ 3. -С.60-62.

9. Гражданский кодекс Украины (научно-практический комментарий) /Под ред. Е.О. Харитоновой. -Х.: ООО «Одиссей», 1999. -848 с.

Надійшла до редколегії 11.06.2004

ЛЕЩЕНКО Д.С. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАССМОТРЕНИЯ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ КАК СОСТАВНЫХ «ИМУЩЕСТВА».

Дано правовое определение «имущества» в Гражданском кодексе Украины и раскрыта правовая природа и круг имущественных обязанностей.

LESHCHENKO D.S. SOME ASPECTS OF PROPERTY'S DUTIES EXAMINATION AS THE COMPONENT OF THE «PROPERTY»

Legal definition of "property" in the Civil code of Ukraine is given and the legal nature and a circle of property duties is opened.

В.Ю. НІКІФОРОВ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 331.105.44(477)

ЗАХИСНА ФУНКЦІЯ ПРОФСПІЛОК В УКРАЇНІ

Наданий аналіз змістовних характеристик захисної функції профспілок в державі.

Як зазначено у ч.1 ст.2 Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" [1], вони створюються з метою представництва, здійснення та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. Тому основною функцією профспілок, з на-

шої точки зору, слід вважати саме захисну функцію. О.В. Смирнов з цього приводу відмічає, що перехід до ринкової економіки, курс на роздержавлення і приватизацію підприємств висувають в якості основної (головної) функції профспілок захист інтересів людей праці [2, с.76-77].